

A Japáni szigetek cartographiája

BABINSZKI EDIT–KÖBÁNYAI PÉTER–GÁSPÁR ANITA

A Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Földtani Szakkönyvtárának gyűjteményében található régi földtani, természetrajzi témájú könyveket bemutató sorozatunknak ebben a részében Teleki Pál első jelentős munkáját, az Atlasz a Japáni szigetek cartographiájának történetéhez című könyvét mutatjuk be. Teleki politikai, közéleti tevékenysége mellett a magyar geográfia egyik nemzetközileg legelismerettebb képviselője, számos külföldi földrajzi társaság tiszteleti tagja volt. Hazánk legnagyobb földtani szakkönyvtárában az 1909-ben megjelent atlaszának azon példánya található, melyet Teleki mesterének, idősebb Lóczy Lajosnak ajánlott.

Teleki Pál 1879. november 1-jén született Budapesten, egy erdélyi nagybirtokos család sarjaként. Kisgyermekként magával ragadták nagybátyja, Teleki Sámuel afrikai utazásainak izgalmas kalandjai. Valószínűleg e történetek is hozzájárultak ahhoz, hogy a Budapesti Tudományegyetem Jog- és Államtudományi Karán folytatott tanulmányai után – már az államtudományok doktoraként – figyelme a földrajz felé fordult. 1902-től Lóczy Lajos földrajzi tanszékén volt gyakornok. A földrajz mellett földtani, biológiai, antropológiai, történeti és szociológiai tanulmányokat is folytatott.

Kádár László, Teleki egykori tanársegédje így emlékezett vissza ezekre az évekre: „Az idősebb Lóczy Lajos volt a mestere. Róla egész pályája során a tanítvány hálájával és tiszteletével emlékezett meg. Mély benyomást hagyott lelkében az a nap, amikor először lépett be Lóczy intézetébe. Valahányszor új tanítványt fogadott be intézetébe, elismételte neki Lóczy szavait: „Itt a könyvtár. Használja!” De hozzátette azt is, hogy „engem Lóczy azzal a feltétellel fogadott maga mellé, hogy öt évig nem írok egy sort sem. Kezet adtam rá és megtartottam nyolc évig”. – Ez alatt a nyolc év alatt vált Teleki Pál geográfussá.”

És ez alatt a nyolc év alatt írta meg első jelentős művét, az *Atlasz a Japáni szigetek cartographiájának* történetéhez. A Japántól keletre fekvő aranszigetek felfedezésére 1639-ben kiküldött Quast M. és Tasman J. A. kapitányok hajónaplójának hollandus szövegével és magyar fordításával című könyvét, melyet Genfben, az 1909-es Nemzetközi Földrajzi Kongresszuson mutatott be. E munkája tette nemzetközileg is ismertté a nevet: a Francia Földrajzi Társaság 1911-ben Jomard-díjjal tüntette ki, 1913-ban pedig beválasztották a nemzetközi Térkép-történeti Bizottságba és a Magyar Tudományos Akadémia is levelező tagjává választotta.

Behaim, 1492

A mű 1909 áprilisában, Pribécfalván keltezett előszavában Teleki felsorolja a gyűjteményeket, ahol kutatásait végezte és köszönetet mond, hogy hozzáférhetett a térképekhez és lefényképezhetette azokat: Bibliothèque Nationale (Párizs), Rijksarchief (Hollandia), Holland Királyi Könyvtár (Hága), Hofbibliothek (Bécs), Riccardiana (Firenze), Hof- und Staatsbibliothek (München), Academia Real das Sciencias (Lisszabon), és a Magyar Tudományos Akadémia. Köszönetet

mond Lóczy Lajosnak („... nagyrabecsült barátomnak és egykori tanáromnak...”) és Cholnoky Jenőnek is, aki szintén tanára volt, és akit ugyancsak barátjának nevez. A Földtani Szakkönyvtárban található példány egyik első üres lapján Teleki kézírásos szövege és aláírása látható, mellyel azt Lóczy Lajosnak ajánlja.

A könyvben időrendben halad végig a Japánról – és tágabb térségéről – megjelent térképeken, az ábrázolás változásait, fejlődését, és a terület felfedezésének lépéseit részletesen taglalva, és történelmi kontextusba helyezve. A címben is szereplő holland expedíció hajónaplóját pedig teljes terjedelemben közli.

Japánt Európa Marco Polo útleírásából ismerhette meg. Az utazó nem járt személyesen a szigetszországban, csupán Kubiláj kán, a mongol fejedelem udvarában hallottakat írta le: „Zipangu kelet felé a nyílt tengerben fekvő sziget, 1500 mérföld távolságban a szárazföldtől; és igen nagy sziget. A nép fehérbőrű, művelt és megnyerő külsejű. Bálványimádók és

senkitől sem függenek. És mondhatom Nektek, a birtokukban lévő arany mennyisége végtelen; minthogy saját szigeteiken találják és a király nem engedi meg kivitelét...” Marco Polo után nevezik leírásokban, térképeken Japánt Chipangu/Cipango/Zipangu/Zinpagu/Sipango-nak.

Teleki részletesen leírja az Amerika felfedezése előtti világnézetet, mely szerint Afrika nyugati, valamint Ázsia keleti partjai viszonylag közel fekszenek egymáshoz, azaz Japán kényelmes

Waldseemüller, 1507

megállóhelyet is jelenthet az új, rövidebb, Ázsia felé vezető úton. Ez a nézet tükröződik Toscanelli 1474-es térképén, valamint Behaim 1492-es „földtekéjén” is. Sajnos Toscanelli térképe, valamint annak másolata – amely Kolumbusz tulajdonában volt és első útjára is magával vitt – elveszett. „Evvél szemben Behaim globusa bő felvilágosítást ad a szigetre, annak terményeire, népére, királyára nézve (...) A sziget közepén áll: 'Cipango insula' mellette várost jelző sátor, alatta a következő legenda: „hat ein besondern konik und sprach betedt ap götter an” (külön királya és nyelve van, bálványimádó) (...) Északi végén két kis erdő van bokor képében odafestve, a melyek egyike borsot, másika muskátliót terem, mint a melléje irt 'pfeffer-wald' és 'muschcatnus-wald'-ból látjuk.”

Amerika felfedezése természetesen merőben átírta ezeket az elképzeléseket. Több új térképen egyáltalán nem jelenik meg Japán, míg némelyiken, például Waldseemüller 1507-es térképén egy Kolumbusztól eredeztethető tévedés tükröződik vissza: Zipangu megfelelteté-

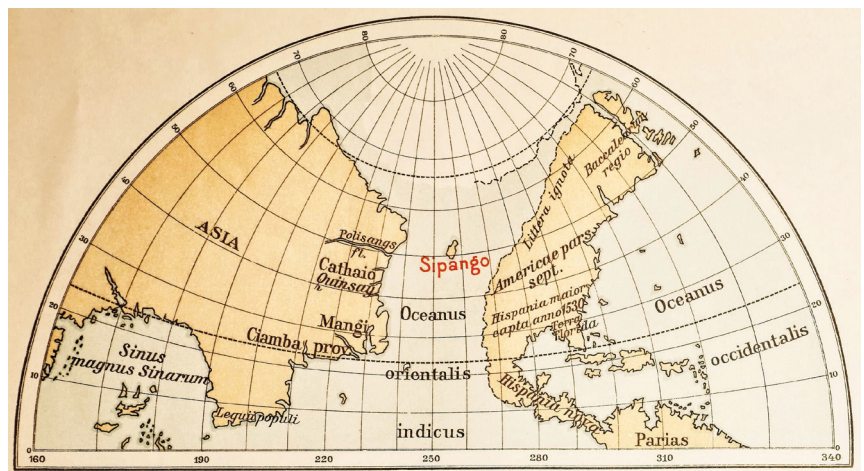
se az egyik nyugat-indiai szigettel. Mercator 1538-as térképén Amerika már önálló földrészként jelenik meg – bár nagyon bizonytalan partvonalakkal –, Sipango pedig Amerika és Ázsia között körülbelül félúton helyezkedik el. Ezt az időszakot így foglalja össze Teleki: „A japáni szigetek földrajzának története szorosan összefügg azzal a több mint két századig tartó átalakulási processussal, mely a messze keletre nyúló Ázsiát való határai közé szorítja vissza, s a mely a nagy felfedezések korában kezdődve, Északamerika és a Csendes-Óceán föltárásával befolyásolva (...) nyer befejezést. (...) Így éli Zipangu, helyét gyakran változtatva, többször teljesen letűnve a térképekről, a mondai szigetek életét, míg nem félszázaddal Amerika fölfedezése után a portugallusok rá nem találnak Japánra.”

„Japán felfedezését, vagy jobban mondva újonnan való felfedezését, véletlennek lehet köszönni; aminek azonban az európai, főleg portugallus ha-

a korábbi térképekkel megegyező. Petrus Maffei 1571-es *Historiarum Indicarum Libri*-jében Japánról már három nagy, valamint az azokat körülvevő sok kisebb szigetről ír.

A portugálok a XVI. század második felében igyekeztek kereskedelmi monopóliumukat megtartani, így a hajózási térképek is titokban maradtak más európai kartográfusok előtt, egészen a század végéig. Ekkor a portugál trónra spanyol uralkodó került, és az ország németalföldi kapcsolatai erősödtek. Innentől kezdve a németalföldi térképészeti műhelyekben is egyre több, pontosabb térkép készült a térségről. A Japán szigetek első önálló, nyomtatott térképét például Ortelius adta ki, 1595-ben. Ezen Kyushu délre a 30. szélességi fokig terjed (tehát kissé délebbre a valóságtól), Honshu kelet-nyugati kiterjedésű és „...északon az ismeret a 38° foknál szűnik meg, s itt a sziget egyszerűen el van vágva.” A spanyol Vizciano 1611-ben mérte fel Japán partjait és alapította meg, hogy Honshu északabbra nyúlik, mint azt eddig gondolták. Ezután néhány térképen már feltűnik Honshutól északra egy Yezo/Jezo/Ezo nevű sziget is – a mai Hokkaido.

Hamarosan a holland és angol kereskedelmi összeköttetések is felélénkültek Japánnal, majd rövid idő után hanyatlásnak is indultak. A japánok már 1612-től elkezdtek betiltani a kereszténységet, és 1614-től 1636-ig fokozatosan bezárták a kikötőiket a külföldiek előtt. Csak egy, Nagaszaki kikötőjében lévő apró mester-

Mercator, 1538

jósok előnyomulása következtében előbb-utóbb szükségszerűen kellett bekövetkeznie.” A Giapan nevet Zipangu helyett először Gastaldi 1550-es térképén találjuk, de ő még csak a nevet változtatta meg a szigetnek, elhelyezkedése azonban még

séges szigeten, Desimán működhetett tovább holland kereskedelmi telep. Ezért is indították el Quast és Tasman 1639-es expedícióját „az arany- és ezüstszigetek felfedezésére”, melynek hajónaplóját közli Teleki. A szigeteket Japántól 400–600

mérföldnyire keletre, a 36–38. szélességi fokok között vélték. Utasították az expedíciót, hogy ha ezen szigeteket nem találják meg, kíséreljék meg Japán keleti partjainak felfedezését, körülhajózását északon, és keressenek Kína és Korea partjain kereskedelmi összeköttetéseket. Az eredeti hajónaplóban a leírások, az időjárási megfigyelések táblázatai mellett a partok rajzai, profiljai, valamint a hajók tanácsának határozatai, a *Resolutio*-k is megtalálhatók. Az expedíció Honshu érintése után hónapokig hiába kereste az arany- és ezüstszigeteket, ezért visszatértek Japán partjaihoz, ahol a nagy szigetekről kevés új ismeretet szereztek, de felfedeztek több kisebb szigetet, szigetcsoportot is: Izu-sihito, azaz „hét sziget”, Osima, Miyakesima, Bonin-szigetek, Vulkán-szigetek, Douglas-zátony és pontosan meghatározták ezek helyét.

A megismerés következő lépése az oroszokhoz kötődik, akik a XVII. század utolsó évtizedeiben fedezték föl és foglalták el Kamcsatkát. Ott egy japán hajótöröttől két dolgot hallottak: egyrészt, hogy Japán nincs messze Kamcsatkától, másrészt, hogy a köztük lévő tenger tele van apró szigetekkel. Nem sokkal később, kozák vezérek el is jutottak a Kuril-szigetekre. A következő időszak térképei többféleképpen ábrázolják Jezó, Kamcsatka, a Kuril-szigetek és Szahalin viszonyát. Bellin 1735-ben még egybefüggőnek, 1752-ben pedig már különállóknak ábrázolta Jezót és Kamcsatkát. Az oroszok azonban már korábban tisztában voltak Kamcsatka kiterjedésével és

Kyriłow, 1734

Ortelius, 1595

különállóságával, ezt bizonyítja Johannes Kyrilow 1734-es térképe, az *Imperii Russici Tabula Generalis* is.

„A XVIII. és XIX. századok fordulópontján Japán felfedezéstörténete új korszak hajnalán áll. Az 1785 és 1806 közötti rövid időszakban a francia La Pérouse, az angol Broughton, és az orosz Krusenstern a szigetországnak úgyszólván összes partját végighajózták, felmérték és így megteremtették a valóságnak megfelelő térképek alapját.” Ezen tervszerű felfedezőutakról is részletesen ír Teleki. Megjegyzi azt is, hogy az idegenek két évszázadon át tartó, Japánból való kiutasítása nemcsak az ország belsejében tette lehetetlenné az utazást, hanem megakadályozta a főszigetek partjainak részletesebb megismerését is, de ennek ellenére a XIX. század elejére az európai ismeretek Japánról már meglehetősen pontosak voltak. *

Teleki Pál atlaszának legszebb oldalai, térképei nagy felbontásban megtalálhatók a www.mfgy.hu/hu/kovekeskonyvek címen.